

Elpusztult falvak, XI—XVI. századbeli régészeti leletek Csongrád vármegye területén.

(Idetartozik a XXXVIII—XL. tábla.)

1. *Algyő.* Algyő Szegedtől északra a Tisza jobb partján terül el. A szegedi múzeum Tömörkény István vezetésével 1905-, 1906-, 1907- és 1908-ban ásatott a falu területén, s ez alkalommal Árpád-kori templom maradványai,¹ emberi csontok, edénytöredékek, vasdarabok,² két Árpád-kori kules, két Anjou-kori vassarkantyú, vaskarika, lópatkótöredék, négy vaskés és vasdarabok³ kerültek elő. Algyő ősi településhely, II. Béla, a dömösi prépostság alapító levelében, 1138-ban, Villa Geu (Győ) néven említi.⁴ A falu több alkalommal (tatár-, törökidőkor, valamint a többször ismétlődő tiszai árvizek miatt elpusztult, de mindig újból benépesedett).⁵

2. *Baks.* Baks pusztája Mindszenttel szemben, a Tisza jobb partján fekszik.

1886-ban iskola építés alkalmával 1 m mélységben emberi csontvázra találtak a munkások. A csontváz nyakán bronztorques, ujján bronz nyitott karikagyűrű volt (ez utóbbi elve-

szett).⁶ Más alkalommal e területről három „S” végű halántékkarika (XXXVIII. t. 2—3., 6.); két kerek átmetsetű bronzból készült gömbölyűszárú nyitott karkötő került elő, amelynek két végét laposra kalapálták és „S” alakban visszahajlították; a szárazon vékony huzalból készült dísz van, hurkosan képezve. (XXXVIII. t. 1., 4.).⁷ Innen való még egy bronzlemezről való karkötő töredéke (XXXVIII. t. 5.) is.⁸

A leletek kora a XI—XIII. század. A falu valószínűleg a tatárjáráskor pusztult el. Írott emlék nincs a helyről.

3. *Csanytelek-Síróhegy.* Síróhegy nevű határrész Csanytelek község délnyugati határában fekszik.

Ezen a területrezen — 1934. decemberében — Tápai János földjén 9 sírt találtak. Csallány Gábor a szentesi múzeum igazgatója 1935. februárjában végzett itt hitelesítő ásatást. Ez alkalommal 7 sírt tárt fel. 1936. tavaszán Faragó Imre földjén további 8 sír került napvilágra. (17—24. sír.).

1—9. sír. Melléklet: három pasztagyöngy (XXXVIII. t. 23—25.); bronz szíjvég (XXXVIII. t. 30.); bronz kapos (XXXVIII. t. 21.); ezüst boglár tördéke (XXXVIII. t. 35.); VI. Leo

⁶ *Reizner János:* Szegedvidéki leletekről. A. É. 1891. 358. l.

⁷ Hasonló a pálmonostori hajkarikához, mely a karkötő korát a XI—XIII. századra helyezi, *Szabó Kálmán:* Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. — Bibl. Hum. Hist. III. Bpest. 1938. 29. l. 66. ábra.

⁸ A szegedi múzeum kiállított anyaga.

¹ *Tömörkény István:* Ásatások Algyőn (Csongrád megye). A. É. 1906. 442—443. l.

Magyarország Műemlékei. II. 273. l.

² U. o. 443. l.

³ Ásatások Algyőn: Régiségtári Napló. 1907. máj. 7. 13. sz.

Próbaásatás Algyőn: U. o. 1908. ápr. 13. 3. sz.

Tömörkény István: Újabb leletekről a szegedi múzeumban. A. É. 1913. 72. l.

⁴ *Zsilinszky Mihály:* Csongrád vármegye története. I. Bpest. 1897. 44. l.

⁵ *Tömörkény István:* Ásatások Algyőn. A. É. 1906. 442—443. l.

Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I. Bpest. 1890. 681. l.

(870–911.) átlukasztott bronz érme (XXXIX. t. 12.) és hullámvonal díszes fekete edény (elveszett).

10. *sír.*⁹ M: 60, N, H: 165, K, mindkét kar kinyújtva. Melléklet: a nyaknál füles bronz pityke (XXXVIII. t. 32.); a balkéznel tegezvasalás töredékek (XXXVIII. t. 31., 33–34.).

11. *sír.* M: 70, K. Bolygatott.

12. *sír.* M: 90, F, H: 173, K, mindkét kar a mellen keresztbe hajlítva. Melléklet: a lábaknál jobbról és balról lócsontok és lófej; közel a lócsontokhoz két töredékes kengyel (XXXIX. t. 4., 7.).

13. *sír.* M: 80, K. Bolygatott.

14–15. *sír.* Bolygatott.

16. *sír.* M: 100. Melléklet: lókoponya felsőrész, körülötte hamu.

17. *sír.* M: 55, N, DK, jobb kar behajlítva. Melléklet: a balkaron zárt, rovátkolással díszített bronzból készült állatfejes karkötő (XXXVIII. t. 13.). a balkaron nyitott bronz karkötő (XXXVIII. t. 16.); a balkéznel sáma bronz karikagyűrű (XXXVIII. t. 17.); a lábánál vasdarab (XXXVIII. t. 7.); a sír földjéből „S” végű bronz halántékkarika (XXXVIII. t. 14.) és I. András ezüst érme (C. N. H. 12.).

18. *sír.* Melléklete nem volt.

19. *sír.* M: 58, N, H: 160, K, mindkét kar kinyújtva. Melléklet: a nyakon vászonszalagon két (XXXVIII. t. 8., 15.) s mellette hat bronz pityke (XXXVIII. t. 9–12., 18., 20.); a bal álkapocs alatt „S” végű bronz halántékkarika (XXXVIII. t. 19.); a nyak jobb oldalán I. András ezüst érme (C. N. H. 12.). A sír földjéből bronz halántékkarika, töredéke (XXXVIII. t. 22.) s ismeretlen rendeltetésű vasdarab (XXXVIII. t. 28.) került elő.

⁹ A temetőben feltárt sírok leírását azzal a megjegyzéssel adjuk, hogy az M = mélység, H = hosszúság, K = kelet, DK = délkelet, F = férfi, N = nő, Gy = gyermeket jelent.

20. *sír.* M: 65, N, H: 165, DK, mindkét kar kinyújtva.

21. *sír.* Melléklete nem volt.

22. *sír.* M: 60, F, H: 165, DK. Karok a mellen keresztbe téve. Melléklet: vaskés a balcombtonél (XXXVIII. t. 26.); a csontváz mellett Szent István érme (C. N. H. 1.).

23. *sír.* M: 50, F, H: 165, DK, mindkét kar kinyújtva. Melléklet: a balkéznel vaskés (XXXVIII. t. 27.).

24. *sír.* M: 34, F, H: 150, K. Melléklet: a fej mellett bronz „S” végű halántékkarika (XXXVIII. t. 29.).

A temető 24 sírja közül 4 nő, 4 férfi és 16 bizonytalan.

A halottak sírba helyezése úgy történt, hogy vagy mind a két kart kinyújtották, (10., 19., 20., 23. *sír.*), vagy a mellen keresztbe fektették (12., 22. *sír.*), vagy csupán az egyik kart hajlították a mellre (17. *sír.*). A lábakat minden esetben kinyújtották.

A halottak irányítása keleti (10., 11., 12., 13., 19., 24. *sír.*) vagy délkeleti (17., 20., 22., 23. *sír.*).

A férfi csontvázak hossza 150–173, a nőké 160–165 cm között változik.

Az 1–16. *sír* melléklete honfoglalás-kori; ezt igazolják a 12. sírban előkerült lócsontok és kengyel, a 10. *sír* pitykéje (XXXVIII. t. 32.), melyhez az analógiát többek között a hencidai honfoglalás-kori temető 21. sírjában is megtaláljuk,¹⁰ a pasztagyöngyök (XXXVIII. t. 23–26.), melyek mása Hencidán a 19. sírből került elő,¹¹ még a kengyelek is egyező típusúak (12. *sír.*, XXXIX. t. 4.).¹²

A 17–24. *sír* mellékletei a Várfal-

¹⁰ *Fettich Nándor:* A honfoglaló magyarság fémművészete, Arch. Hung. XXI. LXXXVIII. t. 16. ábra.

¹¹ U. o. LXXXVIII. t. 8–9. ábra.

¹² Hasonló Hencidán a 10. sírből napfényre jött kengyel. U. o. LXXXVIII. t. 28. ábra.

ván¹³ feltárt Árpád-kori temető lelet-anyagával mutatnak közeli hasonlóságot s így a XI–XII. századra utalnak. Ezt igazolja a 17. sír két karkötője (XXXVIII. t. 13., 16.), melyhez hasonló a várfalvi 42. sír¹⁴ és 41. sír¹⁵ karkötője; a 17. (XXXVIII. t. 14.), 19. (XXXVIII. t. 19.), 24. (XXXVIII. t. 29.) sír „S” végű halántékkarikája, melyhez hasonló Várfalván a 35.,¹⁶ 42. sírből¹⁷ is előkerült.

A XI–XII. századra datálja e sírokat a 17. és 19. sír I. András és a 22. sír Szent István érme.

Érdekesek a 19. sírből előkerült pitykék, (XXXVIII. t. 9–12., 18., 20.), melyek honfoglaláskoriak.¹⁸

Csany 1075-ben, mint azt I. Géza oklevele említi, már népes halászfalu.¹⁹ A falu ma is megvan.

4. *Máma*. A mámai dülő Csongrádtól északnyugatra van.

Ezen a határrészen, — a Rekettyés-ér partján, — magas földhátan építmények, téglák hevernek; földművek alkalmával hatalmas terméskövek kerülnek felszínre. Elpusztult falu házáinak és templomának maradványai ezek. A templom körül Csallány Gábor ásatott 1938-ban s feltárta a hajdani falu temetőjének egy részét.

1. *sír*. Melléklet: két nyitott, négyzetes átmetszetű bronz karkötő (XXXIX. t. 26., 28.); hét pasztagyöngy (XXXIX. t. 1–3., 9–11., 22.); kis cipraakagyló (XXXIX. t. 13.); bronzból

készült fejcs (XXXIX. t. 27.) és rovatkoltdíszű karikagyűrű (XXXIX. t. 34.); két fél csörgőgomb (XXXIX. t. 5., 8.); két díszes bronzpityke (XXXIX. t. 6., 23.); Szent István ezüst érme (C. N. H. 1.).

2. *sír*. F, a kar a fej alá haljtva. Melléklete nem volt.

3–4. *sír*. M: 120. Melléklete nem volt.

5. *sír*. N, Melléklet: a szájban Szent István ezüst érme (C. N. H. 2.); nyolc pasztagyöngy (XXXIX. t. 14–21.); kilenc kettágú bronz csüngő (XXXIX. t. 32–33., 36., 38., 39–41., XL. t. 1., 3.), egyiknek alsórésze hiányzott (XXXIX. t. 41.); „S” végű (XXXIX. t. 24.) és töredékes bronz halántékkarika (XXXIX. t. 25.); bronz torques (XL. t. 2.); kígyófejes, zárt, bronzkarkötő (XXXIX. t. 35.); síma nyitott bronz karkötő (XXXIX. t. 37.); bronz boglár (XXXIX. t. 30.) és karikagyűrű (XXXIX. t. 31.).

6–9. *sír*. Melléklete nem volt.

10. *sír*. M: 70, Gy, H: 70, DK. Melléklet: a balkaron síma bronz karkötő (XL. t. 6.).

11. *sír*. M: 90, Gy, H: 100, DK. Melléklet: „S” végű bronz halántékkarika (XL. t. 12.).

12. *sír*. M: 70, Gy, H: 60, DK.

13. *sír*. M: 65, Gy, H: 65, DK.

14. *sír*. M: 60, F, H: 158, DK.

15. *sír*. M: 70, F, H: 175, DK.

16. *sír*. M: 90, F, H: 168, DK. Melléklet: Bronz „S” végű halántékkarika (XXXIX. t. 29.).

17. *sír*. M: 60, F, H: 175, DK.

18. *sír*. M: 116, N, H: 170, DK.

19. *sír*. M: 90, F, H: 164, DK.

20. *sír*. M: 90, F, H: 167, DK.

21. *sír*. M: 90, N, H: 154, DK. Melléklet: a fejnél két „S” végű bronz halántékkarika (XXXIX. t. 42., XL. t. 9.).

Szórványként a Vidra-ér partjáról két bronz „S” végű halántékkarika (XL. t. 7., 10.); síma (XL. t. 11.) és hul-

¹³ Roska Márton: Árpád-kori temető Várfalván. Dolg. 14. 124–168. l.

¹⁴ U. o. 7. kép: 4.

¹⁵ U. o. 7. kép: 11.

¹⁶ U. o. 6. kép: 13.

¹⁷ U. o. 7. kép: 1.

¹⁸ Például a 19. sír pitykéje (XXXVIII. t. 18.) hasonló a Bepusztán előkerült honfoglaláskori temető pitykéihez. — *Fettich*. i. m. XXXIII. t. 11–25. ábra.

¹⁹ Zsilinszky. i. m. 43., 95. l.

lamos kiemelkedéssel díszített bronz karikagyűrű (XL. t. 8.); — a Kádártanyán az 1890-es években esontvázak, löcsontok és halántékkarikák kerültek elő.²⁰

A temetőben feltárt 21 sír közül 4 gyermek, 7 férfi, 3 nő és 7 bizonytalan volt. Melléklet nélkül volt 15 sír.

Ennek a temetőnek leletanyaga is a már említett várfalvai temető leletanyagával mutat hasonlóságot.²¹

Az 1. (XXXIX. t. 26., 28.), 5. (XXXIX. t. 37.) sír karkötője hasonló a várfalvi 41. sírban előkerült karkötőhöz;²² az 5. sír állatfejes karkötője (XXXIX. t.35.) a várfalvi 42. sír²³ karkötőjéhez. A csüngők analógiáit is megtaláljuk Várfalván: az 5. (XXXIX. t. 32—33., 36., 38—41., XI. t. 1., 3.) sír csüngőihez hasonló típus a várfalvi 25. sír csüngői.²⁴ Megtaláljuk Várfalván az 5. sír torquesének (XI. t. 2.) analógiáját is a 42. sírban.²⁵ Az 1. sír gyűrűje (XXXIX. t. 34.) azonos a várfalvi 42. sír²⁶ gyűrűjével. Rokonvonalat mutat az 5. sír boglárja (XXXIX. t. 30.) a várfalvi temető 25. sírjának boglárjával.²⁷ A halántékkarikák analógiáit is megtaláljuk Várfalván.²⁸ Az 1. és 5. sírban előkerült érmek Szent István korából származnak, Szent István éremmel volt datálva a várhelyi temető 32. sírja is.²⁹

A esontvázak irányítása lábbal délkelet felé történt, a várhelyi temető

esontvázai lábbal kelet felé feküdtek.³⁰

A férfi esontvázak hossza 158—175, a nőké 154—170 cm közt változott.

Szent István érmei és a várhelyi temető leletanyagával való teljes meg egyezés a temető korát a XI. századra helyezik. Itt is fel kell hívni azonban a figyelmet arra, hogy az 5. sírban (épügy mint a már említett síróhegyi 19. sírban), a honfoglalás korában gyakori csüngődíszek és pitykék együtt kerülnek elő az Árpád kor elején általánossá váló „S” végű halántékkarikákkal. Természetesen nem tarthatjuk meglepőnek azt a jelenséget, hogy az egymással érintkező helyi népelemek (halántékkarikás) és a keletről jött magyarság emléktanyaga egymással keveredik. Annak megállapítására, hogy a keveredés a temető idején antropológiai jellegzetességekben is mutatkozik-e, ezek a megfigyelések nem elegendőek. Nagyon hiányzik a temetkezés ritusára vonatkozó adataink, de főként nem áll rendelkezésünkre a temető antropológiai anyaga.

A falu már az Árpád-korban lakott volt. Mára a nyúl-szigeti apácák birtokai közé tartozott a XI. és XII. században.³¹ A tatárpusztítás után a helységet kunok szállották meg,³² mint azt Zsigmondnak 1423-ban kelt oklevele is bizonyítja.³³ 1520-ban a tizedlajstromban még fel van sorolva a falu neve.³⁴ Valószínűleg a török hódoltság korában pusztult el, mert 1520 után írott emlékek nem beszél a faluról.

5. *Dorozsma.* Dorozsmán a Jerneiféle téglavető telkén, 1935-ben a munkások sírt találtak. A esontváz karján lemezes bronz karkötő volt, mely-

²⁰ — —: Középkori sírok a esongrádi határban, A. É. 93. 95. l.

²¹ Roska, i. m. 124—168. l.

²² U. o. 7. kép: 11.

²³ U. o. 7. kép: 4.

²⁴ U. o. 5. kép: 10—20.

²⁵ U. o. 7. kép: 5.

²⁶ U. o. 7. kép: 3.

²⁷ U. o. 5. kép: 21.

²⁸ 5. sír. XXXIX. t. 24.: 11. sír. XL. t. 12.: 16. sír. XXXIX. t. 29.: 21. sír. XXXIX. t. 42. hasonló a várfalvi 42. sír 7. kép: 1. ábrához.

²⁹ U. o. 137. l.

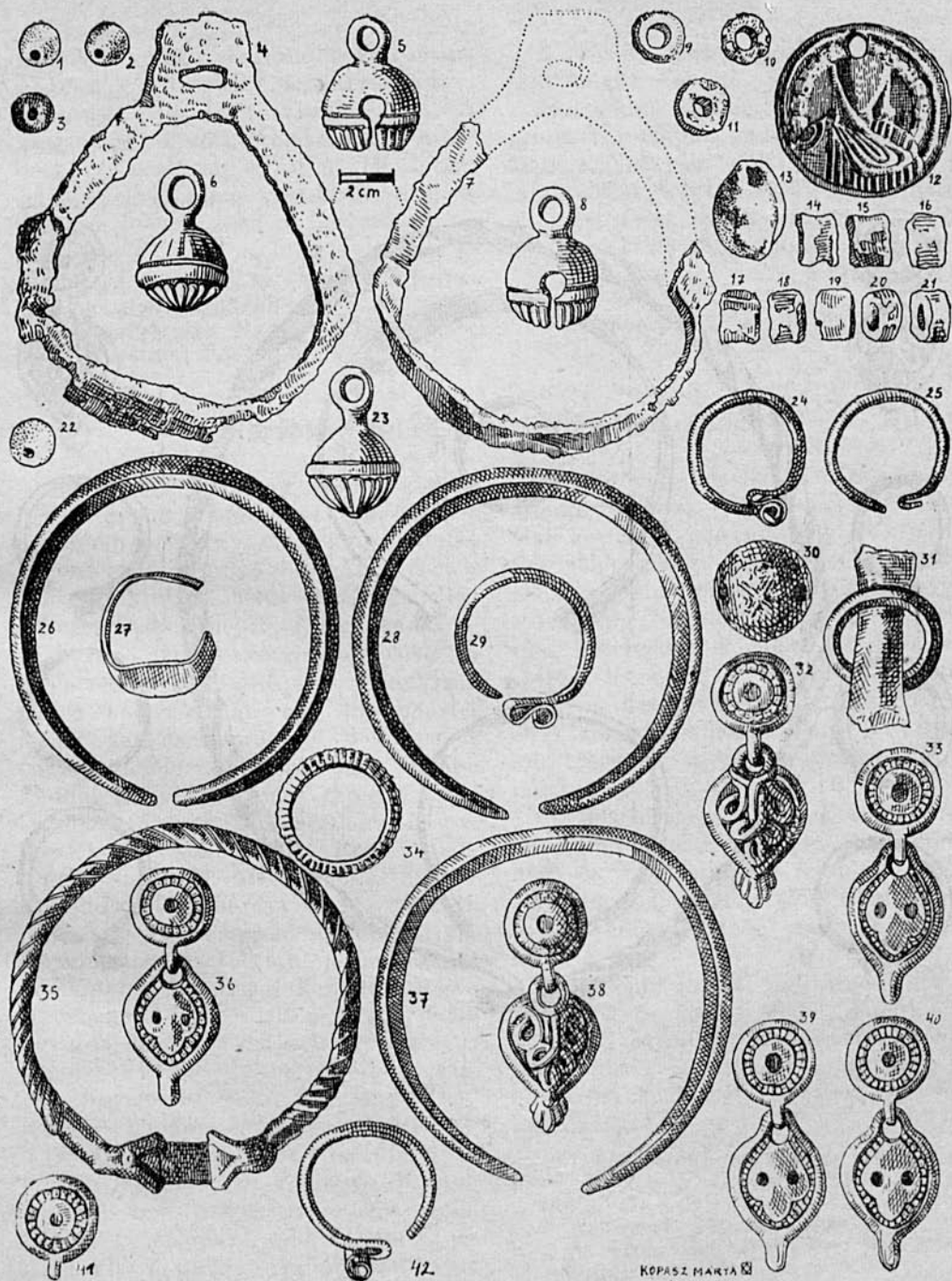
³⁰ U. o. 145. l.

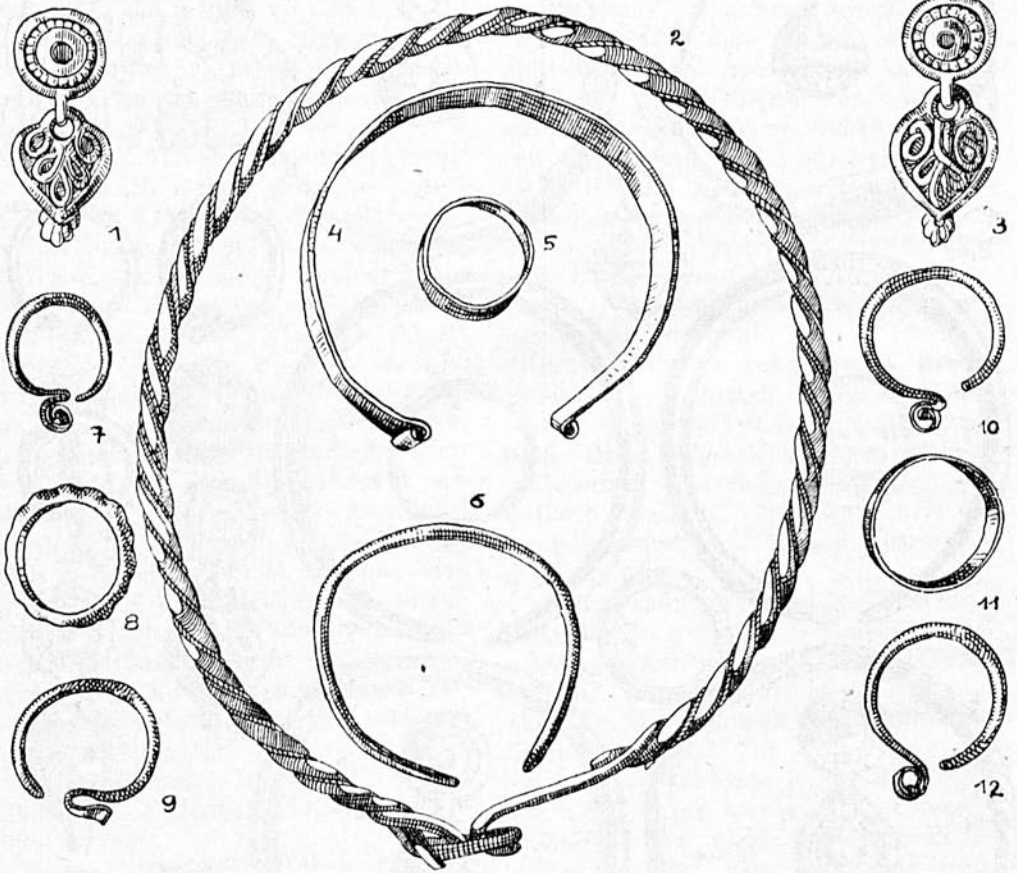
³¹ Zsilinszky, i. m. 56. l.

³² U. o. 70. l.

³³ U. o. 101. l.

³⁴ Csánki, i. m. 682. l.

nők két végét tekeresbe behajlították (XL. t. 4.). Hasonlít a nógrádmegyei Pilinyben előkerült karkötőhöz.³⁵ A kézesontok között karikagyűrű töredékei (XL. t. 5.), a fej mellől bögre (elveszett) és állati csontok kerültek elő.³⁶ A leletek kora a XI. század.

³⁵ *Nyári Albert br.*: Temető királyságunk első századából. A. É. 902. 228. l.

³⁶ Régiségtári Napló. 21/1935. (Szegedi Múzeum.)

6. *Ecsér*. Ecsér puszta Szentestől északkeletre fekszik.

Ecsér kun szállás, majd falu volt.³⁷ Emlékét templomának romja őrzi, mely a Veker-ér déli partján ma is látható.³⁸ A falut a török pusztíthatta el, mert írott emlék ez idő óta már nem emlékezik meg róla.

Dr. Széll Márta.

³⁷ *Zsilinszky*, i. m. 70., 97. l.

³⁸ U. o. 97., 124., 155. l.

Középkori falusi kut Medina határában.

1934 nyarán Medina község közelében nagyobb földmunkát végeztek. A Síó medrének egy éles kanyarulatát tüntették el a folyó hajózása érdekében s a kítűzött célra majdnem kilométeres szakaszon új medret ástak.

A ma már használatban lévő új mederrész készítésekor néhány száz méter hosszúságban egy alig másfél méter magas, keskeny dombocskát vágta át. Maga a domb, vagy inkább földhát a Síó völgyének lapos és széles fenekén fekszik, közvetlenül a mai falu keleti széle alatt. Eredetét tekintve szélfutta homokbucka, melyre a széleken folyóhordta iszap rakódott.

Grimm János vezető mérnök szíves figyelmeztetése folytán a mederásás munkálatait majdnem kezdettől fogva figyelemmel kísérhettem. A domb ugyanis az őskorban csakúgy, mint a középkorban lakott hely volt és számos figyelemre méltó lelettel gazdagította Tolna vármegye Múzeumát.

A legrégebb település az újabb-kőkorbán létezett ezen a helyen. Számos „vonaldíszes” cserép és edény tanúsítja ezt, azonfelül több alaktalan és kerek gödör, illetve lakóházrészlet, meg néhány rossz fenntarású csontváz sír.¹

Gazdagon volt képviselve a dombon a bronzkorszaknak úgynevezett pannóniai kerámiát adó második szintje is. Ezt több gödör, urnasír és kemence² jelezte. Legintenzívebb volt a település a középkor folyamán, amit számos verem, putrigödör, kemence és igen sok cserép bizonyít. A település kezdetét az Árpád-kori bélyeges fenekű edénytöredékek, végét pedig a grafitos anyagú, bélyeges peremű edénytöredékek jelzik.

A felszínrekerült leletek kisebb falut sejtetnek ezen a helyen. Valószínű, hogy a mai falu őse feküdt itt, azt azonban a hódoltság előtt nem Medinának, hanem „Mede” falunak nevezték.³

Feltétlenül le kell még írnom azt a körülményt, hogy Mede dombjának keresztülvágásakor a kőkori lakóházak gödrei, a tüzhelyek, de még a bronzkori kemencék is átlag negyven

megye Múzeumának újabb szerzeményei, Tolna Vármegye Multjából II. 2. tábla.

² Az egyik kemence szerkezeti rajzát az Arch. Ért. 1941. évi kötetének 11. oldalán mutattam be.

³ Csánky Dezső, Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában, III, 441.

¹ Csalogovits József, Tolna vár-